

Teoria i praktyka rozwoju ekoturystyki w Puszczy Białowieskiej – przykład gmin Białowieża i Hajnówka

Adam Snopek

Abstrakt. Przedmiotem analizy jest zagospodarowanie turystyczne rejonu Puszczy Białowieskiej w granicach gmin Białowieża i Hajnówka ukierunkowane na ekoturystykę, w świetle dokumentów będących podstawą polityki rozwoju tego terenu na szczeblu gminnym, powiatowym i wojewódzkim. Przez odniesienie do literatury przedmiotu oceniono trafność zapisów dotyczących tego zagadnienia bezpośrednio oraz pośrednio – w tym szczególnie dotyczących komunikacji oraz ochrony przyrody. Z realizacją polityki władz samorządowych w zakresie ekoturystyki zapoznano się w ramach dydaktycznych wycieczek rowerowych zorganizowanych w latach 2012-2013 dla studentów geografii Uniwersytetu Warszawskiego. Oceniono stan bazy turystycznej podstawowej i towarzyszącej z perspektywy turystyki kwalifikowanej i poznawczej, ze szczególnym uwzględnieniem jakości i dostępności szlaków oraz ścieżek edukacyjnych udostępniających lasy Białowieskiego Parku Narodowego i nadleśnictw Białowieża i Hajnówka. Stwierdzono, że szanse rozwoju turystyki opartej o poznawanie walorów przyrodniczych Puszczy Białowieskiej i sprzyjającej ich ochronie nie są obecnie na obszarze objętym badaniami wykorzystywane z zadowalającą skutecznością, mimo uwagi poświęconej im przez autorów przeanalizowanych dokumentów.

Słowa kluczowe: ekoturystyka, Puszcza Białowieska, dokumenty planistyczne

Abstract. Theory and practice of ecotourism development in the Białowieża Primeval Forest – example of Białowieża and Hajnówka communes. The analysis concerns at tourism development in the Białowieża Primeval Forest micro-region within the administrative borders of Białowieża and Hajnówka communes, targeted to ecotourism, in the light of documents setting the development policy at the level of commune, county and voivodeship. Basing on the literature, the accuracy of notations connected to ecotourism directly and indirectly (especially focusing on transportation and nature conservation) have been assessed. Policy implementation have been observed during the bicycle educational tours of geography students from the University of Warsaw completed in 2012-2013. The tourism infrastructure have been assessed from the ecotourism standpoint, especially focusing on the quality and accessibility of the trails and educational paths in the Białowieża National Park and forests manager by State Forests. The possibilities to develop the tourism based on natural values cognition in Białowieża Primeval Forest and supporting its preservation have been recognized on the researched area as not satisfactorily availed, despite their role in analyzed documents.

Key words: ecotourism, Białowieża Primeval Forest, planning documents

Wstęp

Puszcza Białowieska jako ostatni na Niżu Europejskim las naturalny o cechach pierwotnych stwarza wyjątkowe możliwości rozwoju ekoturystyki, rozumianej zgodnie z definicją Zaręby (2001, za Kulczyk i Lewandowski 2004) jako turystyka ukierunkowana na aktywne i dogłębne zwiedzanie miejsc o wybitnych walorach przyrodniczych i kulturowych, sprzyjająca ich ochronie oraz wspierająca ją materialnie i przynosząca korzyści ludności miejscowej, jednak przede wszystkim pozwalająca lepiej poznać środowisko przyrodnicze i ucząca prawidłowego w nim funkcjonowania (Kulczyk, Lewandowski 2004). Puszcza Białowieska stanowi jedną z głównych atrakcji turystycznych województwa podlaskiego, w którym na podstawie analizy SWOT rozwoju turystyki (Kiryluk et al. 2002) za największy atut zostały uznane walory przyrodnicze. Formą turystyki szczególnie tu istotną, jako sprzyjającą poznawaniu walorów przyrodniczych terenów nizinnych i pozwalającą zminimalizować antropopresję, jest turystyka kolarska. Według badań ankietowych z 2006 roku (Panfiluk 2010) roweru jako środka transportu w czasie penetracji turystycznej Puszczy Białowieskiej używało niemal 40% turystów, a sama jazda na rowerze po tamtejszych szlakach była motywem przyjazdu ponad połowy z nich.

Doświadczenia z trzech dydaktycznych wycieczek rowerowych Koła Naukowego Studentów Geografii UW po Puszczy Białowieskiej z lat 2012-2013 wpisujących się w nurt ekoturystyki, stanowiły punkt wyjścia dla analizy postrzegania tej dziedziny turystyki przez tamtejsze władze samorządowe i realizacji planów mających z nią związek.

Metodyka

Analizą objęto teren Puszczy Białowieskiej w granicach gmin Białowieża i Hajnówka, wybranych z uwagi na przebieg tras wycieczek Koła Naukowego Studentów Geografii UW. Treść dwunastu dostępnych w Internecie dokumentów określających politykę władz samorządowych wobec tego terenu na lata 2000-2015 (programy rozwoju turystyki i zagospodarowania turystycznego województwa, programy ochrony środowiska, strategie zrównoważonego rozwoju i plany rozwoju lokalnego gmin i powiatu oraz Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Hajnówka) przeanalizowano pod względem merytorycznej poprawności zapisów dotyczących ekoturystyki oraz właściwego uwzględnienia szczególnych warunków i potrzeb ochrony Puszczy Białowieskiej, przez odniesienie do literatury przedmiotu. Propozycje i postulaty zawarte w tych dokumentach, uwzględniając perspektywę czasową, skonfrontowano ze stanem faktycznym na podstawie wizji lokalnych w 2012 i 2013 r. oraz na podstawie informacji udostępnianych w Internecie przez instytucje odpowiedzialne za ich realizację – w tym władze samorządowe gmin i powiatu oraz właściwe terenowo nadleśnictwa.

Zapisy analizowanych dokumentów i ich realizacja

W analizowanych dokumentach dominują trafne diagnozy problemów i potrzeb związanych z ekoturystyką, choć jej samej nie poświęcono w nich tak wiele uwagi, jak można byłoby się spodziewać (na ogół im nowszy i bliższy szczebla gminnego jest dany dokument, tym lepiej jego autorzy dostrzegli specyfikę ekoturystyki i jej szczególne znaczenie wśród wielu form turystyki aktywnej), a zapisy części z nich są mało precyzyjne. Dostrzeżono wzrost liczby tury-

stów w BPN i zagrożenia związane z nadmierną presją turystyki pieszej na ekosystemy leśne. Dostrzeżono też potrzebę rozwoju taniej bazy turystycznej (w tym umożliwiającej prowadzenie wolontariatu) i ujednolicenia informacji w terenie oraz uzupełnienia jej o języki obce. Zwraca uwagę dostrzeżenie problemu nierównomiernego rozwoju turystyki, skoncentrowanej w rejonie miejscowości Białowieża. Rozwój infrastruktury turystycznej w gminie Hajnówka byłby zgodny zarówno z planami, jak też z potrzebami ochrony przyrody, dla której jako jedno z największych zagrożeń podawana jest koncentracja ruchu turystycznego w pobliżu najcenniejszego fragmentu Puszczy (Bielawska et al. 2001) potwierdzona wynikami badań ankietowych (Panfiluk 2010). W praktyce jednak brak odpowiedniej bazy noclegowej i gastronomicznej w Hajnówce ciągle pokazuje, że plany te są dalekie od realizacji.

Oprócz problemu nadmiernej koncentracji ruchu turystycznego wokół miejscowości Białowieża, w analizowanych dokumentach konsekwentnie podkreślana jest potrzeba lepszej współpracy podmiotów związanych z organizacją turystyki i jej promocją oraz koordynacji ich działań. Zapisy te można uznać za zgodne z potrzebami respondentów dotyczącymi poprawy dostępu do informacji turystycznej (Panfiluk 2010), jednak ich realizacja przez władze powiatowe dała się zauważyć jako spóźniona w stosunku do planów. Na szczeblu wojewódzkim dostrzeżono znaczenie wycieczek rowerowych po Puszczy Białowieskiej jako produktu turystycznego i potrzebę rozwinięcia sieci współpracujących wypożyczalni rowerów, jednak trasę ograniczono do terenów Białowieskiego PN najpopularniejszych wśród turystów.

Według wyników badań ankietowych z 2006 roku (Panfiluk 2010) poziom zagospodarowania szlaków pieszych i rowerowych był dobry, jednak wskazano potrzebę zwiększenia liczby tablic informacyjnych. Odbywa się ono, jednak z inicjatywy różnych instytucji w sposób nieskoordynowany i poniekąd przypadkowy (fot. 1). Ścieżki przyrodnicze, do czasu otwarcia nowych poświęconych głównie orlikowi krzykliwemu z inicjatywy Polskiego Towarzystwa Ochrony Ptaków (PTOP) pod koniec 2012 r., także koncentrowały się wokół Białowieży (wyjątek stanowiła w tym okresie ścieżka edukacyjna „Puszczańskie Drzewa” na terenie osady Topiło, dostępnej z Hajnówki dzięki kolejce wąskotorowej), przy czym stan techniczny istniejących dotąd ścieżek w ostatnim czasie pogorszył się i możliwości ich wykorzystania zmalały, a informacja o utrudnieniach dostępna w terenie oraz na stronie internetowej Nadleśnictwa Białowieża nie jest wystarczająca (fot. 2). Również planowany remont zamkniętej, popularnej nigdy ścieżki „Żebra Żubra” (fot. 3) okazał się możliwy dopiero dzięki zaangażowaniu PTO.

Wyznaczone głównie z inicjatywy WWF i samorządu powiatowego w Hajnówce od r. 2002 szlaki rowerowe znacznie ułatwiają penetrację terenu gmin Białowieża i Hajnówka (bardziej, niż w przypadku odległej od czynnych stacji kolejowych północnej części Puszczy Białowieskiej). Czynnikiem ograniczającym dostępność terenu dla turystyki kolarskiej pozostaje brak bezpośredniego połączenia kolejowego Warszawa-Hajnówka oraz ograniczona pojemność autobusów szynowych docierających do Hajnówki. W analizowanych dokumentach większą wagę przywiązywano do prób wznowienia połączenia kolejowego Hajnówki z Białowieżą.

Fot. 1. Wykorzystanie waloru edukacyjnego szosy Białowieża – Pogorzelce przez Białowiecki Park Narodowy (fot. A. Snopek)

Photo 1. Use of the educational value of the Road from Białowieża to Pogorzelce by the Białowieża National Park

Fot. 2. Przedłużający się remont Szlaku Dębów Królewskich (2013) (fot. A. Snopek)

Photo 2. Long-drawn repairs of the Royal Oak Trawl (2013)

Fot. 3. Ścieżka przyrodnicza „Żebra Żubra” (2013) (fot. A. Snopek)
Photo 3. Closed educational path „Żebra Żubra (2013)

W dziedzinie ochrony walorów przyrodniczych „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Hajnówka” podkreśla potrzebę objęcia całej Puszczy Białowieskiej w granicach Polski ochroną w formie parku narodowego, jednocześnie wskazując obawy mieszkańców o utratę części dochodów jako problem w realizacji tego celu. Mimo upływu piętnastu lat trudno doszukać się skutecznych działań władz samorządowych ukierunkowanych na realizację tego postulatu, mimo wielu inicjatyw organów władz państwowych i organizacji społecznych, w obecnej sytuacji prawnej skazanych na niepowodzenie bez współpracy samorządów (Kozieł 2010). Głównym motorem działań sprzyjających wzmocnieniu ochrony walorów przyrodniczych wydaje się być włączenie Puszczy Białowieskiej do Sieci Natura 2000, która to forma ochrony przyrody w części analizowanych dokumentów stworzonych lub znowelizowanych po jej ustanowieniu nie jest w ogóle uwzględniona.

Wnioski

Zapisy analizowanych dokumentów planistycznych sprzyjają ekoturystyce, jednak wcielenie ich w życie i realizacja jej rozwoju w formie turystyki indywidualnej jest przede wszystkim zasługą aktywności eksperckich organizacji społecznych. Wydaje się, że dla władz samorządowych, jak też dla administracji leśnej do niedawna nie miała ona priorytetowego znaczenia.

nia wśród różnych form turystyki i dopiero stopniowo go nabiera. Potencjał Hajnówki jako „bramy” Puszczy Białowieskiej i ośrodka ekoturystyki wciąż czeka na wykorzystanie.

Literatura

- Bielawska I., Kiryluk H., Michałowski K., Rąkowski G., Ziółkowski R. 2001. Turystyka w województwie podlaskim. Politechnika Białostocka, Rozprawy Naukowe, 77, Białystok.
- Kiryluk H., Michałowski K., Ziółkowski R. 2002. Uwarunkowania i kierunki rozwoju turystyki w województwie podlaskim. Wyd. Politechniki Białostockiej, Białystok.
- Kozieł M. 2010. Ochrona walorów przyrodniczo-krajobrazowych na pograniczu polsko-białoruskim na przykładzie Puszczy Białowieskiej. Problemy Ekologii Krajobrazu, T. XXVI: 271-284.
- Kulczyk S., Lewandowski W. 2004. Ekoturystyka „zieloną” ścieżką do Europy. Problemy Ekologii Krajobrazu, T. XIII: 115-121.
- Panfiluk E. 2010. Rozwój turystyki w Puszczy Białowieskiej. Economy and Management 3: 109-123.
- Plan Rozwoju Lokalnego 2007-2013. Powiat Hajnowski.
- Plan Rozwoju Lokalnego Gminy Białowieża na lata 2005-2013.
- Program Ochrony Środowiska Gminy Hajnówka na lata 2004-2011.
- Program Ochrony Środowiska Gminy Białowieża do 2012 r.
- Program Ochrony Środowiska dla Powiatu Hajnowskiego na lata 2008-2011.
- Program Ochrony Środowiska dla Powiatu Hajnowskiego na lata 2012-2015.
- Program Rozwoju Lokalnego Gminy Hajnówka.
- Program Rozwoju Turystyki i Zagospodarowania Turystycznego w Województwie Podlaskim w latach 2010-2015.
- Program Rozwoju Turystyki i Zagospodarowania Turystycznego Województwa Podlaskiego do 2010 r.
- Strategia Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Hajnowskiego do 2015 r.
- Strategia Zrównoważonego Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Gminy Hajnówka na lata 2000-2015.
- Ujednolicony tekst Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Hajnówka – zmiana: Uchwała Nr XXI/110/08 Rady Gminy Hajnówka z dnia 20 listopada 2008 r.
<http://www.lasy.com.pl/web/bialowieza>

Adam Snopek

Zakład Geoekologii, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych,
Uniwersytet Warszawski
adamsnopek@gmail.com